

Onderzoek, maar vooral ervaring, leert ons dat sociaal gedrag de neerslag is van imitatie als gevolg van observatie. Door eenvoudigweg te observeren, kunnen we gedrag heel snel leren. Zelfs complex gedrag kan door simpele observatie in z'n geheel geleerd worden. Kinderen zijn hier meesters in.





Betekent de opmars van de cognitie, de aftocht van het sociaal-emotionele?



Op 24-uursbasis geven vooral ouders de eerste jaren 'les' aan hun kinderen in sociaal-emotioneel functioneren. We leggen empathie uit door te zeggen dat een klap bij een ander ook pijn doet, net als wanneer zij die zouden krijgen. We beginnen les in plannen door te zeggen: 'Nee, nu geen snoepje meer, want je hebt je tandengepoetst.' We leren ze emoties herkennen door te zeggen: 'Je bent blij hè, met dat ijsje?' 'Je bent moe, mama zal je in bed leggen!' 'Ik zie dat je verdrietig bent!' Een rijkdom waar geen training tegenop kan.

Spelenderwijs leren

Ontwikkeling is zowel cognitief als sociaal-emotioneel. Cognitieve ontwikkeling is sterk afhankelijk van de aanleg van het kind en is niet zo sterk beïnvloedbaar als we zouden willen. Sociaal-emotionele ontwikkeling is sterk afhankelijk van ervaringen en daardoor sterk beïnvloedbaar.

Thuis ontwikkelen kinderen zich veelal vanzelf aan de hand van wat ze onder ogen krijgen. Het resultaat van dat leren is niet altijd duidelijk voor ons, terwijl we wel precies weten wat wij willen dat ze kunnen. We benadrukken rekenen en taal, maar drukken daarmee ongemerkt belangrijke andere ontwikkelingsmogelijkheden weg, vooral de sociaal-emotionele. Een kind kan niet alles tegelijk ontwikkelen.

Thuis leer je zonder deadline. Kun je het vandaag nog niet? Dan ga je gewoon de volgende dag spelenderwijs verder, niemand weet zelfs wát of dát je aan het leren bent. In voorschoolse educatie, opvang en school beginnen de deadlines en wordt het cognitieve benadrukt. Zelfs het speelgoed wordt pedagogisch. Maar prikken in een mandarijn levert meer informatie op (voelen, ruiken, proeven en verandering van de vorm van de mandarijn) dan het doen van

een blokje in een leerzaam-speelgoed-plastic box. Kinderen maken speelgoed en maken het uitdagend. Geen pistool? Geeft niets, er is altijd wel een stokje.

De baby- en kinderhersenen kunnen enorm veel kanten op, maar als wij kiezen welke kant op, duwen we ook mogelijkheden weg die basaal zijn voor hun leven als mens tussen de mensen (sociaal-emotionele ontwikkeling). Daardoor zijn vooral peuters thuis trots en durven ze daar veel. Ze zijn onbevangen en genieten van zichzelf. Ze hebben nog geen deadlines en leren de hele dag door waar ze rijp voor zijn, terwijl wij nauwelijks weten hoe ze dat doen en wanneer ze ergens rijp voor zijn. En de bodem voor de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt vooral de eerste jaren gelegd, daarna ook, maar minder sterk dan die eerste jaren.

Na thuis was de kleuterschool de plek waar het kind leerde om met andere kinderen om te gaan, anders dan in familieverband. Na de afschaffing van de dienstplicht werd het de enige plek waar je leerde gehoorzamen in een groep. Zo'n twee jaar sociaal-emotionele ontwikkeling werd de kop ingedrukt toen het cognitieve ook daar doordrong en de kleuterweek werd afgeschaft. Dat betekende voor kinderen met een tragere rijping in het sociaal-emotionele gebied, twee jaar minder ontwikkeling, twee jaar meer achterlopen. Is dat mede aanleiding voor het zichtbaar worden van zoveel kinderen met autisme?

Toen de maatschappij steeds prestatiegerichter werd met meer nadruk op het cognitieve, werd het sociaal-emotionele steeds meer op de achtergrond gedrukt.

De opmars van de cognitie, het denken, betekent de aftocht van het sociaal-emotionele, het gevoel. Is dat wat we nu dagelijks om ons heen zien?



“Thuis leer je zonder deadline. Kun je het vandaag nog niet? Dan ga je gewoon de volgende dag spelenderwijs verder”



Wat zijn de mijlpalen van de sociaal-emotionele ontwikkeling?

Hechting: dit draait om de vraag: helpt men mij? Via een veilige hechting (ze zijn er voor mij wanneer ik ze nodig heb) vormt het kind goede relaties en leert het omgaan met stress. Het is de bodem voor de vorming van een band met de ouders en het gezin, voor het ontwikkelen van vriendschappen en later heeft dat gevolgen voor de vorming van relaties.

Socialisatie: het kind leert hoe het geacht wordt zich sociaal te gedragen en leert zichzelf kennen in relatie tot anderen. Het belangrijkste instrument daarvoor is de ik-ander-differentiatie. Door het 'ik' te leren, leert het kind ook 'de ander' ontdekken. Het kan het 'ik' in feite alleen leren kennen door het af te zetten tegen de 'ander'.

Het kind leert sociaal gedrag.

Koppigheidsfase: deze fase draait in belangrijke mate om de ontwikkeling van macht en grenzen: ik wil, ik vind, ik voel: 'Ik kan zelf wall!' Door tijdens de koppigheidsfase grenzen te leren accepteren, leert het kind de wereld van de ander nog beter kennen en leert dat zijn of haar eigen vrijheid begrensd wordt door de vrijheid van de ander. Niet alles kan meer, het kind leert dat het noodzakelijk is om rekening te houden met de ander.

Sociale identiteit: de ontwikkeling van de sociale identiteit is noodzakelijk voor de ontwikkeling van burgerschap. Einde basisschool wil het kind weten wanneer het in de ogen van de maatschappij een goed kind is. Het probeert het gewenste gedrag uit en lijkt daardoor wel 'braaf', omdat het positief, gewenst gedrag oefent. Het is de meest vruchtbare periode voor voorlichting over van alles.

Psychologische identiteit: De puber gaat zichzelf ontdekken: wie ben ik? De afdaling in zichzelf kan soms bijzonder diep gaan. Zo diep en breed over onszelf nadenken doen we verder tijdens ons

leven meestal niet meer echt. Een pijnlijke, vrolijke, passievolle en enorm nuttige periode. De kennis die in de vorige fase vergaard is, wordt nu op zijn waarde getoetst.

Waar worden de mijlpalen ontwikkeld?

Het kind groeit op via verschillende leefwerelden met bijbehorende bijdrage aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind:

Het gezin: hier leert het kind om dicht op elkaar te leven. Omdat het gezin zo beperkt is, leert het kind grondig de grenzen van andermans territorium te respecteren. In de beslotenheid van het – veilige – gezin leert het kind ook wat het betekent om met elkaar vertrouwd te zijn.

De school en de opvang: met name de school met zijn eis van langdurig in rust samen in een groep te moeten werken, is de plaats bij uitstek waar kinderen leren in een groep te functioneren. Ze leren



de grenzen kennen van het maatschappelijk functioneren, waar regels bestaan waar je niet zomaar omheen kunt en die je als groep moet volgen. Kinderen leren er gehoorzaamheid, dat wil zeggen je eigen belang ondergeschikt maken aan het belang van de groep vanuit degene die de groep leidt.

Het virtuele milieu: dit is de wereld van onder andere computers, tv, mobieltjes, internet en gaming. Kinderen moeten daar vooral leren het kaf van het koren te scheiden. Wat is goed, wat is fout, welke informatie is betrouwbaar, welke niet; wat is veilig, wat onveilig? Ze moeten er leren genieten zonder verslaafd te raken. Kinderen moeten in het virtuele milieu, meer dan elders, leren de groepsdruk te weerstaan. Deze wereld is zo snel dat het kind meegesleurd kan worden, zonder dat het tijd heeft gehad om na te denken.

Hoe worden de mijlpalen ontwikkeld?

Sociaal-emotionele ontwikkeling en sociale vaardigheden ontstaan vooral via het doen-alsof-spel, zoals vader-en-moedertje spelen of oorlogje. Het doen-alsof-spel is ook een van de belangrijkste instrumenten van kinderen zelf, al spelend, moeilijke dingen te verwerken, zoals een ziekenhuisbezoek. Het buitenspelen, buiten de invloedssfeer van de volwassene, blijkt van doorslaggevend belang te zijn voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden.

Drie basisadviezen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling

- 1: Luister en kijk met aandacht naar het kind.
- 2: Stel grenzen, vanuit natuurlijk gezag.
- 3: Help het kind te verbinden met leeftijdsgenoten.



Het grootste cadeau dat ouders hun kinderen kunnen geven, behalve liefdevol te zijn naar hun eigen partner, is om hun kinderen helpen vrienden te leren maken.

En toen was er Covid ...

Covid heeft de wereld aan het schudden gebracht. Vele vanzelfsprekendheden werden onderuitgehaald. Sommige problemen werden groter, en weer andere problemen werden plotseling opgelost. Wat in ieder geval ernstig beïnvloed werd was het sociaal-emotioneel functioneren. Voor iedere levensfase was de invloed anders, maar wel altijd met gevolgen in de jaren erna.

Bijvoorbeeld: pubers hebben pubers nodig en het tast het zelfvertrouwen en welbevinden van pubers aan wanneer ze uit hun



gewone doen worden gehaald, zoals bij Covid. Ze konden de vijfde mijlpaal niet ontwikkelen, daar hadden ze elkaar en school en feesten voor nodig.

Dat geldt ook de eerste drie mijlpalen van sociaal-emotionele ontwikkeling bij de kleintjes. Vooral aandacht voor het cognitieve, minder buiten spelen zonder toezicht, geen echte kleuterschool meer, en nog wel meer factoren, maar zeker ook Covid bij de kleintjes, geven kinderen emotioneel en relationeel een achterstand die terug te vinden is in de moeite met vriendschappen sluiten en in het verlengde daarvan in het ontwikkelen van relaties. We moeten aandacht besteden aan dat 'in te halen' bij die kinderen die deze ontwikkeling hebben gemist.

Paul Stoffer met wie ik samenwerk, heeft veel geleerd over communiceren. Tijdens Covid leerde hij hoe wezenlijk en zelfs magisch goede communicatie is, toen hij het toepaste bij zijn 2,5-jarige dochter. Hij schreef over zeer geslaagde communicatie met direct contact zoals ik dat voorsta:

De volgende maandag deed zich meteen een moeilijkere situatie voor. Mijn dochter is op die ochtend al bijna drie maanden niet naar de peuterspeelzaal geweest en heeft in die tussentijd alleen in 'negatieve' zin over de peuterspeelzaal gesproken ("ik wil niet", "ik ga niet" enzovoorts). Dagen voor die eerste ochtend in lange tijd proberen we haar voor te bereiden door te noemen dat ze weer naar de peuterspeelzaal gaat en dat ze dan lekker mag spelen met andere kindjes. Elke keer weerstand of iets wat daarop lijkt vanuit mijn dochter. Die bewuste maandagochtend dat ze naar de peuterspeelzaal moet, is ze wederom niet te spreken over het plan dat ze moet. Vlak voor vertrek, rent ze de woonkamer in en verstopt zich tussen de kussens in de inbouwkast. We hebben op dat moment nog ongeveer 5 minuten speling, dus dit zijn doorgaans niet de momenten dat je veel speling voelt als ouder. Voorheen had ik gekozen voor ➤

“Luister en kijk met aandacht, stel grenzen en help kinderen te verbinden met leeftijdsgenoten”



kort en duidelijk. “We gaan nu, dat wist je” en mee. Maar dan was het zeer waarschijnlijk huilen geweest tot halverwege richting de peuterspeelzaal en dan daar weer huilen bij vertrek ouder en dan de volgende keer weer een gedeeltelijke herhaling hiervan.

Nu dacht ik ‘er was iets met direct contact, vorige week werkte dat’. Ik ben voor haar op de grond gaan zitten, zodat ze de inbouwkast ook niet meer uit kon, maar het ook duidelijk was dat ik haar niet op ging tillen en mee ging nemen. Ze heeft aandacht voor die keuze. Ik zeg tegen haar: “Ik denk dat jij het spannend vindt om weer naar de peuterspeelzaal te gaan. Het is ook heel lang geleden.” Geen ‘commentaar’ van mijn dochter. Ik ga verder: “Ik vond dat zelf vroeger ook spannend. Nog sterker, ik denk dat alle kindjes in jouw klas het ook weer heel spannend vinden.” Nog steeds geen commentaar, behalve een ‘ja’. Ik vraag haar welke kleur de octopus op het schoolplein ook alweer had. Die is geel antwoordt ze, waarop ze zelf verdergaat: “Er zijn ook fietsen”. “Pas jij daarop?” vraag ik. “Ja! En ook op de auto’s”, duidend op de loopwagentjes. Met een veel rustiger gezichtje en enig enthousiasme zegt ze vervolgens vastbesloten: “Ik durf het nu.” En ze loopt meteen mee naar de kinderwagen. Geen enkel probleem gehad met haar meekrijgen, afleveren en de donderdag daarop, en afgelopen maandag vindt ze het prachtig.

Vooral het moment en de manier waarop ze “ik durf het nu” zei, gaan mij heel lang bijblijven. Ik voelde toen echt hoeveel zij nadenkt en meemaakt wat er nog niet in woorden uitkomt. En hoe je voor-

bijgaat aan dit hele verhaal door grenzen te stellen zonder te weten wat er gebeurt en waarom.

(Met dank aan Paul Stoffer)

Wat een mens ook mist of heeft gemist dan wel doorgemaakt, de juiste communicatie met oprecht contact, kan zelfs vastgelopen situaties altijd weer vlot trekken. ◀

Bronnen

Delfos, M. F. *Luister je wel naar mij?* Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar.

Delfos, M.F. *Ontwikkeling in vogelvlucht.*

Ontwikkeling van kinderen en adolescenten.

Delfos, M.F. *Kinderen, ouder en kinderopvang.*

Samen opvoeden in de driehoek.

Over de auteur

Dr. Martine Delfos is biopsycholoog, werkzaam als wetenschapper en therapeut met een breed scala aan onderwerpen. Voor informatie zie:

www.mdelfos.nl; www.mdelfos-in-contact.nl

en www.delfoshuis.nl